

דמות דיוקנו של בית יהודי

צדיק ומאבקו

פרשת וישב מפרשת את מעשה יוסף הצדיק, שירד למצרים מקום ערוות הארץ ועמד בצדקו. גולת הכותרת בצדקותו של יוסף היא מעשה אשת פוטיפר, שבו עמד בניסיון קשה עד מאוד – ויכול לו. בשל אותו מעשה מכתיר המדרש את יוסף בתואר "נאמן":

ילמדנו רבנו: גדול שבנאמנים איזהו? כך שנו רבותינו: שלושה נאמנים הן... ורווק הדר בכפר בשכונות זונות ואין חוטא – אין נאמן גדול מזה. אין את מוצא נאמן גדול מיוסף, שהיה במצרים, שכתוב בהן "אשר בשר חמורים בשרם"^א, והוא בן י"ז שנה, ולא נחשד על העריות. ביותר שהייתה אדונתו עמו בבית והייתה משדלתו בכל יום ויום בדברים והייתה מחלפת שלוש חליפות בגדים בכל יום ויום, כלים שלבשה בשחרית לא לבשה אותם בחצי היום ובחצי היום לא לבשה בין הערבים, כל כך למה? כדי ליתן עיניו בה... ובכל יום ויום [במשך שנים עשר חודשי] משדלתו בדברים ועמד ביצרו.^ג

יוסף הוא הנאמן הגדול ביותר, ושמו קשור בתואר ה"צדיק" לדורות עולם. מתוך כך, ייפלא מדוע ראו חז"ל לנכון לדרוש את אחד הכתובים האמורים בעניינו לגנאי, וביותר כשלשם כך הוציאו אותו מפשוטו.

הדברים אמורים בדרשת הגמרא:

"ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו" – אמר רבי יוחנן: מלמד, ששניהם לדבר עבירה נתכוונו... "ותתפשהו בבגדו לאמר וגו'" – באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון, אמר לו: יוסף, עתידין אחיך שייכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם, רצונך שיימחה שמך מביניהם ותיקרא רועה זונות? דכתיב: "ורעה זונות יאבד הון"^ד. מיד: "ותשב באיתן קשתו"^ה – אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר:

- א. יחזקאל כג כ.
- ב. תנחומא וישב, סימן ח.
- ג. שם, סימן ה.
- ד. משלי כט ג.
- ה. בראשית מט כד.

ששבה קשתו לאיתנו; "וַיִּפְּזוּ זְרְעֵי יְדִי" – נעץ ידיו בקרקע ויצאה שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו.¹

שאלה זו נשאלה כבר לרבי לוי בן חביב², מי שהיה רבה של ירושלים בדורו של מרן הבית-יוסף, והשואל מפרש דבריו וטוען שבעניין זה הלכה הגמרא לכאורה כנגד שיטתם של חז"ל בכל מקום: להרשיע את הרשע גם כשפשטי המקראות אינם מפרשים את גנותו³, ולהצדיק את הצדיק גם כשהפשט נוטה לחובתו⁴. וכי מדוע נדחק לפרש ש"מלאכתו" היא העבירה, כשהפשט מורה – וכן תרגם אונקלוס – שבא לעסוק במלאכת הבית שהייתה מוטלת עליו דבר יום ביומו?⁵

תשובתו של רבי לוי בן חביב הייתה שחז"ל אינם דבקים בדרכם זו בכל מחיר, וכאשר משמעות הפסוקים מתבארת להם באופן אחר הם נוטים אחריה – "הן לטוב הן למוטב". ולעצם העניין, לא הסכימה דעתו לדעת השואל שיש בדברי הגמרא משום גנות ליוסף, וכך הסביר:

עוד אני אומר שדרשה כזאת איננה כנגד מעלת הצדיק, כיוון שהוא דבר במחשבה ולא יצא לפועל... ויש לנו דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה בישראל, זולתי בעבודה-זרה. ולכן אין זה חסרון בצדיק, דכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, אדרבה הוא לו מעלה כיוון שלבסוף ניצול מהעבירה, ואין כוונת הפסוק להודיענו מחשבת אלו הצדיקים – אבל הכונה להודיענו שניצולו ושהקב"ה הרחיק מהם העבירה ההיא.

עצם העובדה שיצר העריות התגבר בלבו של יוסף אין בה משום גנאי, שכן מדובר ביצר טבעי בעל עצמה רבה – ואין מי שמחוסן בפניו. אדרבה, אמרו חכמים כי "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו"⁶. והן אמת שבשמונה-פרקים לרמב"ם⁷ מבוארת מעלת ה"ישר" על ה"כובש", אך הדברים אמורים במצוות שכליות ולא בעניין טבעי שכזה, שבו העדר הנטייה אינו מעיד על ישירות נפש אלא על טבע גופני "מצונן" הטבוע באדם מלידה.

1. סוטה לו, ב.
2. שו"ת מהרלב"ח, סימן קכו.
3. כדוגמה לכך הביא את הפסוק "ואלה בני צבעון ואיה וענה" (בראשית לו כד), שעליו דרשו חז"ל: "מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה" (רש"י שם), כאשר היה אפשר לפרש גם שקרא את בנו בשם אחיו.
4. כדוגמה לכך הביא את פרשנותם של חז"ל למעשה דוד ובת שבע, למעשה ראובן ובלהה ולמעשה בני עלי, שעל כולם אמרו שכל האומר שחטאו אינו אלא טועה (שבת נה, ב).
5. ולכאורה בכגון דא אמורים דברי הגמרא: "בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אם כדברך – התורה כיסתו ואתה מגלה אותו; ואם לאו – אתה מוציא לעז על אותו צדיק" (שבת צו, ב).
6. יא. סוכה נב, א.
7. יב. פרק ו.

מתוך כך, תיאור מאבק האיתנים של יוסף ביצרו אינו גנאי אלא שבח. שאם לא היינו מודעים למה שהתחולל בנפשו, לא היינו יודעים עד כמה נחשבת עמידתו בניסיון לצדקות מופלגת ולקדושה עליונה. משום כך לא נרתעו חז"ל מלספר שאמנם היה המאבק קשה מאוד, ויוסף כמעט נכשל – אך לבסוף גבר על יצרו והכניעו. לא לשון הרע יש כאן, אלא שבח גדול. מכאן חיזוק ולימוד גדול לאדם המוצא עצמו נתון אל פני מלחמת היצר החזקה, ויצרו מדמה לו שהניצחון ממנו והלאה ואינו בגדר האפשרי. אם היה יוסף מחוסן כליל בפני התגברות היצר, לא היינו יכולים לשאוב ממנו חיזוק זה.

ומכוונים הדברים לדברי מרן הרב קוק זצ"ל:

והנה נודע כי ירידת יוסף למצרים הייתה לשבר כוח הטומאה של התאוה, על כן עמד שם בניסיון ונעשה שליט על ארץ מצרים, כדי שהטומאה של תאוה תהיה נכנעת ומשועבדת להקדושה, ובזה הועיל שישראל יכולים להתגבר עצמם תמיד על יצרא דתאוה, גם נותן כוח לשבים לשוב באמת... והנה כל ישראל נקראו יוסף^{יג}, להורות שמקרים של יוסף נוגעים בפעולותיהם מאוד לכלל ישראל.^{יד}

מוסר האב ותורת האם

סוד כוחו של יוסף כנגד ניסיון כה גדול, כפי שנזכר בדברי הגמרא המובאים לעיל, היה במחזה הרוחני של דיוקן אביו – יעקב – שנראה לו בחלון. כחלק מן הלימוד המחזק ממעשה זה, עלינו לשאול את עצמנו מה משמעות המחזה הזה וכיצד יוכל כל אב להביא לידי כך שדמות דיוקנו תעמוד לבניו בעת ניסיונם.

הביאור הפשוט הוא שדמות דיוקנו של יעקב היא התורה שלמד עם יוסף, שכן מתוך דברי חז"ל אנו למדים שיעקב קיים ביוסף – ומן הסתם גם ביתר בניו – את מצוות "ושננתם לבניך", ולמד עמם תורה. כך משתמע מדרשת הפסוק "ותחי רוח יעקב אביהם"^{טו} – "סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש מיעקב, בפרשת עגלה ערופה"^{טז}.

אך נראה להוסיף ולומר שדמות דיוקנו של האב אינה מתמצה רק בלימודו עם בנו, אלא כוללת את מגוון החוויות שחוה הבן בבית אביו. זאת מניין?

מור, מרן הגר"א שפירא זצ"ל, היה רגיל לומר שהכול יודעים וחוזרים על דברי הבבלי הנ"ל, אולם רק מעטים זכו ללמוד את דברי הירושלמי בעניין זה. כך נאמר במסכת הוריות:

יג. מדרש שוחר טוב, תהלים, מזמור ג.

יד. מדבר שור, הדרוש השמיני, עמוד ע.

טו. בראשית מה כז.

טז. רש"י שם.

רב חונה בשם רב מתנה: תלה עיניו וראה איקונין של אבינו – מיד היצן, "מידי אביר יעקב". אמר רבי אבין: אף איקונין של רחל ראה, "משם רעה אבן ישראל".^י

אם כן, לא רק את יעקב אביו ראה יוסף, אלא גם את רחל אמו. מאחר והאם אינה מצווה ללמד את בנה תורה, מהו אותו איקונין – רושם ושארית – שהיא מטביעה בו גם בהיותו מרוחק ממנה, ואפילו לאחר מותה?

מענה לכך ניתן בפסוק מפורסם: "שמע בני מוסר אביך ואל תִטֵּשׁ תורת אִמְךָ"^י. ישנם דברים שאדם סופג מאביו, וישנם דברים שאדם סופג מאמו. האב מלמד את בנו תורה ומדריכו בדרכי המוסר – "מוסר אביך", ואילו האם מעמידה לנוכח עיניו דוגמה אישית חיה בכל הליכותיה, בדרך שבה היא בונה ומנהלת את הבית. היות ותכלית התורה היא הביטוי המעשי, נקרא שם התורה דווקא על חלקה של האם – "תורת אִמְךָ"^י. רושם זה של דמות האם הוא חזק עד כדי כך שאפילו ילד כיוסף – שהיה צעיר לימים, כבן שבע, בשעת פטירת אמו – נשא אותו עמו שנים רבות, ונסמך על כוחו בשעת הדחק.

אם כן, כהורים חובתנו להעמיד עבור ילדינו מודל לחיקוי, דוגמה אישית שתלווה אותם בכל מקום ובכל זמן, וממנו יוכלו לשאוב את הכוח לעמוד בניסיונות קשים.

אומר על כך מרן הרב קוק זצ"ל:

והנה בראשית ילדותו של האדם איננו ראוי להבחין סדר מעשי, כי רוחו זר מהחיים לפרטיהם ואיננו מכיר העניינים המסובכים הנמצאים בחיים בפועל, שהם הם הגורמים להצריך לאדם סידור מעשי לימודי. החושך הנמצא הוא הגורם את הצורך לאור ה' – "נר לרגלי דברך" – שיופיע, והילד בתומת לבבו לא יוכל לשער כל אלה, כי לבו מלא תם ואהבה לכל החיים ורואה העולם כולו כמישור, מקור אורה ואמת. על כן לא לילד ללמוד המון פרטי גדרים מעשיים בהליכות החיים בפועל בראשית דרך התפתחות שכלו.

אמנם הרגשות, צרכים לפתח בו רגשי קודש, שתומת הילדות תועיל להקליטם בלבבו הטהור והרך המוכן לאור קודש... קרבת ה', רחמיו והשגחתו, אהבתו וחמלתו על בריותיו ובייחוד על ישראל עם קרובו, מוסר הנביאים ותהילות א-ל חי

יז. ירושלמי הוריות ב: ה.

יח. משלי א ח.

יט. בכך מייחסת התורה חשיבות רבה לחוויות הקדושות והופכות לטבע שני בנפשם של הילדים, וזאת אף שאין הן בגדר "לימוד תורה" בצורתו הרגילה. אדרבה, אם האב מורה לבנו "כך וכך כתוב בתורה", הרי האם בדרך כלל אינה באה בשם התורה, אלא אומרת: "בביתנו נוהגים כך, בביתנו אין נוהגים כך". מכאן למדו חז"ל כמה חשובה השמירה על מנהגי בית אבא, המחייבת הלכתית וקשה להתרה.

אשר בכתבי קודש, המה מעוררים רגשי הלב הטבעיים להדריכם בדרך ישרה
וקדושה.²

ילד המלווה במטען זה, הכולל חוויות קדושות של תורת אם הניטעת בקרבו מינקות יחד עם
לימוד מוסר אב המוענק לו בגיל בוגר יותר, יצליח בבגרותו בכל ניסיונות החיים. אין תחליף
לבסיס איתן וראשוני זה, שלא ניתן להציבו בנפש האדם אלא בשלבי התפתחותו
הראשוניים.

יהי רצון שנזכה ללכת בדרכם של אבינו יעקב ואמנו רחל, ולהקנות לילדינו תורה ורגשי
קודש מתוך אהבה ושמחה, אמן.